

VARIA

EETP Vol. 17, 2022, No. 3(66)

e-ISSN 2353-7787

DOI: 10.35765/eetp.2022.1766.06

Nadesłano: 22.06.2022

Zaakceptowano: 06.07.2022

Kinga Dziewiątkowska-Kozłowska

ORCID: 0000-0002-9392-7280

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

W stronę dziecka. Uniwersalizm i ponadczasowość myśli pedagogicznej Janusza Korczaka w obliczu postpandemicznej rzeczywistości edukacyjnej XXI wieku

Toward the Child. Universalism and Timelessness of Janusz Korczak's Pedagogical Thought in the Face of the Post-pandemic Educational Reality of the 21st Century

KEYWORDS ABSTRACT

dialogue, education, relationship, upbringing, online learning, Janusz Korczak, pedagogy

Janusz Korczak's pedagogical heritage is an inestimable value for all didactic and educational activities undertaken in relation to children. In the era of current pandemic experiences, the 21st century defined embracing of a new direction of education, moving towards online learning. However, the task turned out to be much more difficult than initially assessed. In the face of the difficulties and cognitive, emotional and social deficits and problems that result from online education, Korczak's paedocentrism and its importance seem to be particularly emphasized. This text focuses on selected assumptions of Janusz Korczak's pedagogical thought, which were an inspiration and a starting point for reflections on the post-pandemic educational reality of the 21st century. The article emphasizes the importance of love and respect for the child as a superior value, as well as the role of dialogue and relationship as key elements for an effective educational process that supports development. These Korczak inspirations were compared with the current level of functioning of children, but also teachers, referring to both research results and conclusions drawn from therapeutic practice. The author points to the high universality

and timelessness of Janusz Korczak's pedagogical heritage, outlining the post-pandemic perspective of Korczak's educational space in the 21st century.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

dialog, edukacja,
relacja, wychowanie,
nauczanie zdalne,
Janusz Korczak,
pedagogika

Dziedzictwo pedagogiczne Janusza Korczaka stanowi nieocenioną wartość dla wszelkich działań dydaktyczno-wychowawczych podejmowanych względem dzieci. W dobie aktualnych doświadczeń pandemicznych, XXI wiek zdefiniował objęcie nowego kierunku edukacji, podążającego ku nauczaniu zdalnemu. Zadanie okazało się jednak znacznie trudniejsze, aniżeli oceniano pierwotnie. W obliczu pojawiających się wraz z edukacją online trudności i deficytów poznawczych, emocjonalnych oraz społecznych, korczakowski pądocentryzm i jego ważność zdaje się wybrzmiewać szczególnie. W niniejszym tekście skoncentrowano się na wybranych założeniach myśli pedagogicznej Janusza Korczaka, które uczyniono inspiracją i punktem wyjścia do rozważań na temat postpandemicznej rzeczywistości edukacyjnej XXI w. W artykule podkreślono znacząco istotę miłości i szacunku wobec dziecka jako wartości nadrzędnej, jak również rolę dialogu oraz relacji, jako elementów kluczowych dla efektywnego procesu edukacyjnego, wspierającego rozwój. Niniejsze inspiracje korczakowskie zestawiono z aktualnym poziomem funkcjonowania dzieci, ale także nauczycieli, odwołując się do zarówno do wyników badań jak i wniosków płynących z praktyki terapeutycznej. Autorka wskazuje na wysoką uniwersalność i ponadczasowość dziedzictwa pedagogicznego Janusza Korczaka, wytyczając postpandemiczną perspektywę korczakowskiej przestrzeni edukacyjnej w XXI w.

Wprowadzenie

Działalność Janusza Korczaka i jej nieoceniony wkład w fundamentalny rozwój pedagogiki dziecka staje się swoistym studium pądocentryzmu, docenianym zarówno przez teoretyków jak i praktyków XX oraz XXI w. Nie ulega wątpliwości, iż korczakowskie dziedzictwo jest różnorodne i wielokontekstowe (Smolińska-Theiss 2014). Uniwersalność i ponadczasowość myśli pedagogicznej Janusza Korczaka skłania do wielowymiarowej refleksji, szczególnie w obliczu postpandemicznej rzeczywistości edukacyjnej, która niesie za sobą liczne implikacje dla funkcjonowania społeczno-emocjonalno-poznawczego zarówno dzieci, rodziców, jak i nauczycieli.

Czy działalność i aktywność Janusza Korczaka może stać się inspiracją dla aktualnego wymiaru funkcjonowania systemu edukacji?

Czy efekt pandemii może przyczynić się do umocnienia korczakowskiej wizji dziecka i jego potrzeb w systemie edukacyjnym?

Odpowiedzi na powyższe pytania postaram się udzielić w oparciu o wybrane założenia myśli pedagogicznej Janusza Korczaka, zawierające się w obszarze: relacja-wychowanie-edukacja. Niniejsze opracowanie koncentruje się wybranych inspiracjach i ich znaczeniu dla współczesnej perspektywy edukacyjnej, zarówno w ujęciu teoretycznym i praktycznym.

Korczakowskie inspiracje

„Nie ma dzieci – są ludzie.”
(Korczak 1987: 11)

Próba odniesienia się do inspiracji płynących z działalności Janusza Korczaka staje się znaczącym wyzwaniem. Wielość wartościowych prac „Starego Doktora”, ważność licznych kategorii pojęciowych, zarówno teoretycznych, jak i praktycznych jest tak szeroka, że wymaga podjęcia ścisłej konceptualizacji i ograniczenia się do kluczowych kontekstów, najistotniejszych z punktu widzenia niniejszej dyskusji. Zaprezentowane poniżej rozważania eksponują myśl pedagogiczną Janusza Korczaka, zorientowaną względem trzech obszarów dotyczących wychowania, wyróżnionych w niniejszym opracowaniu jako kluczowe. Są nimi kolejno:

- miłość i szacunek do dziecka jako podstawa relacji wychowawczej;
- wychowanie jako forma wspierania rozwoju dziecka;
- dialog jako metoda wychowania.

Miłość i szacunek do dziecka jako podstawa relacji wychowawczej

Jako fundament wśród myśli Janusza Korczaka należy wskazać z pewnością zasadę miłości i szacunku do dziecka, postrzeganego w sposób podmiotowy (Korczak 1992; Theiss 2012). Myślenie to pozostaje głęboko osadzone w ramach szeroko pojętego humanizmu zakładającego koncentrację na dziecku jako osobie posiadającej pełnię praw. Miłość i szacunek do dziecka staje się w ujęciu Korczaka podstawą relacji wychowawczej i punktem wyjścia wszelkich oddziaływań edukacyjnych. Z niniejszej zasady

(traktującej właściwie o fundamentalnych wartościach w kontekście relacji z drugim człowiekiem), wyłaniają się kolejne zdefiniowane przez Korczaka prawa dziecka, mające swoje odzwierciedlenie w kontekście edukacyjnym (Theiss 1992). Prawa, które nie zawsze traktują o korzystnych, mocnych stronach dzieci, jednakże wyrażają akceptację dla ich słabości i niedoskonałości. Popęlnianie błędów to także ważny element procesu uczenia się, zdobywania doświadczenia. Tym samym również i dziecko w myśli Korczakowskiej ma prawo do popełniania błędów, ma prawo do niewiedzy, ma prawo do niepowodzeń (Korczak 1984). Dziecko w myśli korczakowskiej jest Mistrzem – takim, jakim potrafi być. Ale ten Mistrz jest jednocześnie tym, komu dorosły chce pomóc. Chce z nim być, spojrzeć jego oczami, by go zrozumieć. Prawo do szacunku i miłości staje się fundamentalną wytyczną w kontekście efektywnej relacji wychowawczej, w ujęciu Korczaka dokonującej się zarówno na linii dziecko-rodzic, jak również dziecko-wychowawca. Edukacja stanowi bowiem ścisły proces wzajemnie przenikających się komponentów: nauczania oraz wychowania. Wychowawcą dziecka może stać się zarówno jego nauczyciel, jak i opiekun (Chymuk 1995). Relacja, budowana między dzieckiem a dorosłym, staje się punktem wyjścia dla wspierania rozwoju. Tym samym stanowi niezwykle ważną wartość w kontekście zapewnienia fundamentu dla kształtowania optymalnego funkcjonowania emocjonalno-poznawczego. Niezależnie, czy mówimy o środowisku rodzinnym, edukacyjnym czy terapeutycznym, istotny staje się jeden punkt wspólny – podmiotowa relacja, która staje się podstawą dla wszelkich prowadzonych działań.

Wychowanie jako forma wspierania rozwoju dziecka

Janusz Korczak, zafascynowany dynamiką rozwoju dzieci, nie szukał w nich braków czy deficytów. Stawiał na pozytywne zasoby, aktywne działanie, kreatywne poznawanie i doświadczanie (Janiak 2015). Stanowisko, które ujmowało wychowanie jako proces wspomagający rozwój, było z całą pewnością odzwierciedleniem humanistycznych podwalin pedagogiki okresu międzywojennego. Odnosząc się do istoty wychowania jako formy wspierania rozwoju Korczak wskazał szczególne znaczenie prawa dziecka do opieki sprawowanej nad nim przez osoby dorosłe (Korczak 1900). Dziecko w ujęciu korczakowskim nie zawsze wie, dokąd zmierza. Poznaje, doświadcza, mierzy się z licznymi pragnieniami i wyzwaniem. W perspektywie dziecka rozwój często jest postrzegany jako trudne doświadczenie, w perspektywie dorosłego stanowi ukrytą wartość, tajemnicę, którą wychowawca chce odkryć, by zrozumieć dziecko i jego potrzeby. Rozwój dziecka w perspektywie Korczaka jest niczym otwarta księga, niekończąca się przestrzeń, w której niemożliwym jest określenie niezmiennych granic, stałych reguł czy metod pracy z dzieckiem (Korczak 1993). Bezustanna obserwacja dziecka przez dorosłego i podejmowane w tym kontekście działania wychowawcze, zmieniające się

dynamicznie, podążające za potrzebami dziecka, stają się kluczem do zrozumienia jego rozwoju. Nie ulega zatem wątpliwości, iż w myśleniu Korczaka dorosły powinien podążać za dzieckiem i współuczestniczyć w jego rozwoju. Staje się to także podstawą dla kształtowania relacji opartej na szacunku, miłości i akceptacji – w tym także akceptacji braków i niedoskonałości. Wychowawca zainteresowany odkrywaniem i poznaniem dziecka, próbujący zrozumieć doświadczane przez niego kryzysy, towarzyszący mu w całej ścieżce wzrastania, staje się niezwykle istotnym elementem w procesie wspierania jego rozwoju (Korczak 2002). „Dziecko – bezmiar, dziecko i wieczność, dziecko – pyłek w przestrzeni, dziecko – moment w czasie. Dzieci – bosi proletariaci, dzieci – lud małorosły” (Korczak 2002: 21).

Dialog jako metoda wychowania

Kolejnym bazowym założeniem Janusza Korczaka w jego pajdocentrycznej wizji dziecka i procesu wychowania, edukacji, jest niewątpliwie proces budowania wzajemnych relacji na poziomie wychowawca–uczeń. Przyjęta przez Korczaka perspektywa relacji definiuje dziecko jako aktywny podmiot, partnera dwustronnej komunikacji. Odwołując się przy tym do dialogu z dzieckiem jako metody, zaznacza przede wszystkim istotę postawy, jaką powinien w niniejszej relacji przyjąć wychowawca (Bińczycka 2009, 2013; Tarnowski 1990). Korczakowski dialog to połączenie rozmowy z elementami wskazówek i narracji o wydźwięku filozoficznym. Jest to ciągły proces poszukiwania sensu i znaczenia roli komunikacji interpersonalnej (Kamińska 2012). Dialog jako metoda wychowawcza jest formą współczesnego myślenia o wychowaniu, kojarzonego w znaczącym stopniu z pedagogiką humanistyczną, narracyjną, czy pedagogiką dialogu (Smolińska-Theiss 2014). Należy jednak nadmienić, iż koncepcję dialogu i jej korzeni odnajdujemy także wśród ujęć wielu myślicieli, którzy postulowali potrzebę otwarcia się na drugiego człowieka i otaczającej go rzeczywistości (Buber 1992; Kłoczowski 2005; Tischner 2005). Istotne stało się tu postrzeganie egzystencji człowieka w kontekście spotkania, które odgrywa znaczącą rolę w zrozumieniu zarówno siebie jak i innych, stanowiąc inspirację także dla wymiaru edukacyjnego. Dialog nie sprowadza się wyłącznie do samej rozmowy, jest natomiast wspólnym, twórczym procesem poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym.

Janusz Korczak wielokrotnie zaznaczał, że to nie tylko dziecko uczy się od dorosłego, ale także dorosły uczy się od dziecka, co zresztą w doskonały sposób odzwierciedla maksyma „od każdego czegoś się nauczyłem, a najwięcej od moich uczniów”. Istnieją bowiem trzy wymiary korczakowskiej relacji dorosłego z dzieckiem: uczyć dziecko, uczyć się z dzieckiem i uczyć się od dziecka (Theiss 1992). W korczakowskim ujęciu dialogu wiedza płynie w głównej mierze od dziecka do dorosłego, uczeń stoi bowiem

w myśli Korczaka wyżej niż wychowawca. Korczakowskie odnalezienie prawdy, sensu i znaczeń dokonać mogło się wyłącznie dzięki dialogowi. Jak pisze Anna Kamińska, zdobywanie wiedzy i zawierająca się w niej korczakowska wizja odnalezienia prawdy „nie rodzi się w głowie pojedynczego człowieka, rozkwita pomiędzy uczestnikami wychowawczego procesu, w toku ich wzajemnego dialogowego obcowania” (Kamińska 2013). Partnerska, obustronna komunikacja staje się zatem narzędziem powstania dialogu (definiowanego w ujęciu Korczaka jako specyficzny rodzaj metody wychowania), stającego się jednocześnie kluczem dla wzajemnego poznania.

Postpandemiczna rzeczywistość edukacyjna a myślenie Korczakiem w XXI w.

Nie ulega wątpliwości, iż pandemia wirusa SARS-CoV-2 przyczyniła się do powstania licznych implikacji dla funkcjonowania całego systemu edukacyjnego. Dotknęła zarówno pojedyncze jednostki w sposób indywidualny, jak i całe struktury w ujęciu holistycznym. Zaburzyła rytm pracy-nauki, przeorganizowała ich formę, wprowadziła dysharmonię i niestabilność działań, wymusiła konieczność natychmiastowej adaptacji do zmienionych warunków otoczenia. Szereg nagłych zmian objął zarówno dzieci, jak i dorosłych. Wszyscy musieli niemal od razu stawić czoła nowemu wymiarowi edukacji. Na barkach rodziców spoczęła odpowiedzialność za zorganizowanie i zapewnienie dzieciom opieki podczas nauki w formie zdalnej, realizowanej w warunkach domowych, w połączeniu z obowiązkami zawodowymi. Na nauczycielach spoczął obowiązek zorganizowania i zrealizowania zajęć w formie online, co wymagało także znaczącej reorganizacji – nie tylko technicznej. Nie było czasu na sprawdzanie, poznawanie, stopniowe osvajanie czy zastosowanie metody małych kroków. Dla każdego była to sytuacja nowa, nagła i niespodziewana, w której należało odnaleźć się w sposób natychmiastowy. Sytuacja, do której nikt nie został odpowiednio przygotowany.

Zgodnie z danymi płynącymi z raportu z badania ogólnopolskiego, dotyczącego edukacji zdalnej w czasach COVID (Plebańska, Szyller, Sieńczewska 2020) wykazano, że nauczyciele posiadają niską wiedzę na temat tego, jak powinno przebiegać nauczanie zdalne. Nauczyciele w większości wskazali, iż odczuwają braki przygotowania do prowadzenia zajęć edukacyjnych w formie online. Autorzy raportu wskazują wśród nich kolejno:

- niedostateczne przygotowanie technologiczne (tj. brak odpowiedniego sprzętu czy stabilnego łącza internetowego);
- niedostateczne przygotowanie metodyczne (tj. trudność w zakresie adaptacji zajęć tradycyjnych do zajęć prowadzonych w trybie online, niedostateczne wyposażenie w narzędzia, metody i treści, dopasowane do nauczania zdalnego);
- niedostateczne kompetencje cyfrowe (Plebańska, Szyller, Sieńczewska 2020: 14).

Wyniki badań wskazują, iż nauczyciele znacząco ograniczyli swoją rolę w głównej mierze do zadawania i weryfikacji prac. Tymczasem przyjmuje się założenie, iż w dobie edukacji zdalnej nauczyciel powinien tym bardziej przyjąć rolę facylitatora, tutora, aniżeli stosować jednostronny model komunikacji, ograniczając go do systemu podającego. Wnioski płynące z badań są jednak jednoznaczne – znacząca większość nauczycieli przyjmuje w głównej mierze wyłączną rolę „zleceniodawcy prac” oraz „strażnika ich realizacji” (Plebańska, Szyller, Sieńczewska 2020: 16). Jednak, co niezwykle istotne – nauczyciele w sposób znaczący zgłaszają także brak wsparcia zewnętrznego. Potrzeba ta została jednak zagłuszona. Wyzwanie pod kątem zrealizowania zadań związanych z treścią podstawy programowej, w nowym trybie nauczania cyfrowego, stało się bowiem priorytetem. Oprócz obszaru stricte poznawczego, pozostał jednak jeszcze wymiar emocjonalno-społeczny procesu edukacji, w tym relacji, jakże istotnej, dokonującej się w procesie wychowawczym między wychowawcą a wychowankiem. Należy bowiem pamiętać, iż jak wskazują Bogusław Milerski i Bogusław Śliwerski „edukacji nie można ograniczyć do transmisji wiadomości – ona jest dialogiem, w którym obie strony (wychowawca-nauczyciel i wychowanek-uczeń), korzystając z dorobku kulturowego danego społeczeństwa, nie tylko przekazują informacje, lecz również ujawniają i urzeczywistniają wobec siebie wartości etyczne, estetyczne i religijne” (Milerski 2000: 54).

Korczakowskie partnerstwo w postpandemicznej rzeczywistości edukacyjnej

W jaki sposób nauczanie zdalne wpłynęło na proces dbałości o rozwój dziecka, jego edukację, relację wychowawca–uczeń? Z perspektywy praktyka – pedagoga, psychologa oraz socjoterapeuty, mogą odpowiedzieć jednoznacznie – pandemia i towarzyszący jej czas nauki zdalnej wpłynął i wpływa w sposób znaczący na wszystkie podmioty współuczestniczące w procesie edukacji online, niosąc za sobą liczne deficyty w zakresie kompetencji społecznych, emocjonalnych oraz poznawczych. Nauczanie zdalne wpłynęło istotnie na jakość relacji dziecko – dorosły, w tym szczególnie na poziom relacji uczeń – nauczyciel. Ocena wystawiona dziś pedagogom przez uczniów za prowadzenie edukacji zdalnej skłania do refleksji. Jest to zastanawiające szczególnie, kiedy sięgniemy do krytycznej analizy źródeł. Okazuje się bowiem, iż teoria dialogu w edukacji jest obecnie powszechna, wskazywana często jako wartość nadrzędna (Gołębniak 2003; Kamińska 2013; Klus-Stańska 2005, 2020; Okońska 2008; Śnieżyński 2005). Jednakże biorąc pod uwagę wyniki badań, można odnieść wrażenie, że nadal istnieje częściej w ramie teoretycznej niż praktycznej. Dwupodmiotowy dialog między nauczycielem i uczniem został w edukacji zdalnej zgubiony. Dane wskazują jednoznacznie, iż w czasie nauki online dzieci poświęcały kilkadziesiąt godzin

tygodniowo wyłącznie na realizację zadań zleczanych przez nauczycieli. Jednocześnie jako największą trudność i ograniczenie uczniowie w większości deklarowali brak wsparcia ze strony pedagogów, brak możliwości uzyskania pomocy w przypadku braku wiedzy i umiejętności własnych do realizacji określonych zadań (Plebańska i in. 2000). Zdegradowanie procesu nauczania do formy zdalnej przyniosło transformację relacji uczeń – nauczyciel do perspektywy wirtualnej, wyseparowanej z emocji i bezpośrednich reakcji, ograniczającej przestrzeń i otwartość, hamującej naturalną swobodę komunikacyjną, wywołującej często unikający tryb funkcjonowania. Wyłączanie kamery, niechęć do udzielania odpowiedzi, brak aktywności na lekcjach, tendencja do opuszczania zajęć – to nic innego niż stopniowa, powolna degradacja procesu komunikacji, wzmacniana dodatkowo obniżonym poziomem motywacji (Ptaszek, Stunża, Pyżalski, Dębski, Bigaj 2020). Brak komunikacji to niewątpliwie duży krok w kierunku braku relacji. Niedostateczne przygotowanie techniczne i merytoryczne nauczycieli, odczuwalny zarówno przez dzieci jak i nauczycieli brak pomocy i wsparcia, coraz bardziej pogłębiały regres relacji. Dialog, który w korczakowskim myśleniu jest podstawą, środkiem wychowania, dziś w pewnych przypadkach zaczął tworzyć lęk. Tak bardzo skupiliśmy się na dążeniu do prawidłowej czy poprawnej technicznie realizacji nowej formy nauczania, koncentrując wysiłki na nowym wyzwaniu intelektualnym, gubiąc jednak po drodze najważniejsze – komponent emocjonalny procesu nauczania (i wychowania jednocześnie) – relację z drugim człowiekiem. Relację z dzieckiem. W świetle pandemii didaskalocentryzm zdominował pajdocentryczną wizję oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych. Zgubiona została dbałość o rozwój ucznia, jego potrzeby emocjonalne, szczególnie teraz uwydatnione. Tak bardzo w realiach postpandemicznych deficytowe. W obliczu nauczania zdalnego wszyscy potrzebujemy wsparcia, odczuwamy tę potrzebę intensywniej niż uprzednio. Jednak należy poddać refleksji fakt, iż jeśli sieć zewnętrznego wsparcia nie działa po stronie pedagogów i wychowawców, to również po stronie uczniów ów brak będzie odczuwalny.

Poznaj siebie, zanim zechcesz dzieci poznać. Zdaj sobie sprawę z tego, do czego sam jesteś zdolny, zanim dzieciom pocznieś wykreślać zakres praw i obowiązków. Ze wszystkich sam jesteś dzieckiem, które musisz poznać, wychować i wykształcić przede wszystkim (Korczak 1984: 217).

Uczeń to uważny obserwator rzeczywistości edukacyjnej. Doświadcza, poznaje, czuje, również wtedy, gdy coś dzieje się nie tak, jak powinno, lub inaczej niż było to dotychczas. Próbuje zrozumieć nową rzeczywistość – nie potrafi. Ograniczony proces kontaktu społecznego zdecydowanie w tym nie pomaga. Dziecko odczuwa potrzebę relacji, ale nie potrafi zbudować jej tak od razu, w nowy sposób. To trudne. Za dużo zmian – za mało stabilności. Zbyt dużo niepewności – za mało poczucia

bezpieczeństwa. Uczeń błądzi, próbuje odnaleźć się na nowo – nie potrafi. Korczakowski Mistrz potrzebuje dziś tym bardziej czuć obecność towarzysza swojego rozwoju, partnera w procesie wychowania, który potraktuje go poważnie, który zamiast zbagatelizować – spróbuje zrozumieć jego obawy, pomoże przejść kryzysy. Będzie wsparciem, tutorem i mentorem – kiedy trzeba wskazującym możliwe drogi i proponowane rozwiązania. Mistrz jest tym, komu dorosły czasem powinien pomóc.

Co dziś może zrobić nauczyciel, by pomóc swojemu uczniowi? Zainspirować się korczakowskim przesłaniem. Pójść w stronę dziecka. Usłyszeć jego potrzeby. Realizować w sposób partnerski (podmiotowy) proces nauczania, pamiętając przy tym szczególnie, iż:

- wychowanie stanowi formę wspierania rozwoju dziecka i zawiera się istotnie w procesie edukacyjnym;
- pełna relacja wychowawcza jest możliwa wówczas, gdy jest budowana w oparciu o miłość i szacunek do dziecka;
- dialog jest podstawowym ogniwem relacji wychowawczej, stanowiąc jednocześnie jedną z głównych metod wychowawczych.

Dobry wychowawca, który nie wtłacza, a wyzwala, nie ciągnie, a wznosi, nie ugniata, a kształtuje, nie dyktuje, a uczy, nie żąda, a zapytuje – przeżyje wraz z dziećmi wiele natchnionych chwil (Korczak 1998: 86).

Prezentowana w niniejszej dyskusji wizja postpandemicznej rzeczywistości edukacyjnej zawiera się niewątpliwie w obrębie myślenia życzeniowego, w kontekście zakorzenienia na stałe korczakowskiej filozofii, dążenia do trójczynnиковego postrzegania procesu nauczania, zawierającego się w schemacie: dialog – relacja – edukacja. W takim ujęciu rzeczywistość edukacyjna staje się przestrzenią wspierającą rozwojowo, wrażliwą na potrzeby dziecka. To rzeczywistość wzajemnych relacji, stająca się tak naprawdę złożonym procesem dydaktyczno-wychowawczym, jednakże opartym na bardzo prostych założeniach: miłości i szacunku, dialogu i relacji. Tego, czego zabrakło w trakcie zdalnego nauczania – tego dziś zdecydowanie potrzeba. Orientacji pajdocentrycznej, nie didaskalocentrycznej. Nauczyciel, pedagog, wychowawca w postpandemicznej rzeczywistości edukacyjnej może uczyć najważniejszego – tego, jak stawać się Korczakiem w XXI w. W jaki sposób: patrzeć Korczakiem, myśleć Korczakiem, mówić Korczakiem.

Bibliografia

- Bińczycka J. (2009). *Spotkanie z Korczakiem*, Olsztyn: Olsztyńska Szkoła Wyższa im. J. Rusieckiego.
- Bińczycka J. (2011). *Dialog w wychowaniu*, [w:] B. Smolińska-Theiss (red.), *Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci — są ludzie*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Buber M. (1993). *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*, tłum. J. Doktor, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Chymuk M. (1995). *Janusz Korczak. Dziecko i wychowawca*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Gołębiak B.D. (2003). *Szkoła – kształcenie – nauczyciel*, [w:] B. Śliwerski, Z. Kwieciński (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki, cz. 2*, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Janiak A. (2015). *Wychowanie dziecka w pedagogii Janusza Korczaka*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kamińska A. (2012). *Dzieło pedagogiczne Janusza Korczaka jako przykład Lévinasowskiej wrażliwości na Innego*, [w:] M. Lubińska-Bogacka, M. Banach. (red.), *Jestem nie po to, aby mnie kochać, ale po to, bym ja działał i kochał. Dzieło i życie Janusza Korczaka*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 156.
- Kamińska A. (2013). *Korczakowski dialog z dzieckiem — inspiracje filozoficzne*, [w:] B. Smolińska-Theiss (red.), *Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci — są ludzie*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Klus-Stańska D. (2018). *Paradygmaty dydaktyki. Myśląc teorii o praktyce*, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Klus-Stańska D., Nowicka M. (2005). *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, Warszawa: Wydawnictwo Harmonia.
- Kłoczowski P. (2005). *Filozofia dialogu*, Poznań: Wydawnictwo W drodze.
- Korczak J. (1984). *Pisma wybrane*, t. 2. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Korczak J. (1987). *Myśli*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Korczak J. (1900). *Dzieci i wychowanie*, „Wędrowiec”, nr 1.
- Korczak J. (1993). *Momenty wychowawcze*, [w:] J. Korczak (red.), *Dzieła*, t. 7, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona.
- Korczak J. (1998). *Jak kochać dziecko*, Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski.
- Korczak J. (2002). *Jak kochać dziecko. Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Milerski B., Śliwerski, B. (2000). (red.) *Pedagogika. Leksykon PWN*, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Okońska E. (2008). *Co z dialogiem w szkole?* „Forum Dydaktyczne: Przeszłość, Terażniejszość, Przyszłość”, nr ¾, s. 19–26.
- Plebańska M., Szyller A., Sieńczewski, M. (2020). *Raport – Edukacja zdalna w czasach Covid*, Warszawa: Wydział Pedagogiczny UW.
- Ptaszek G., Stunża G., Pyżalski J., Dębski M., Bigaj M. (2020). *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?* Gdańsk: Wydawnictwo GWP.
- Tarnowski J. (1990). *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa: Wydawnictwo ATK.

- Tischner J. (2005). *Etyka solidarności*, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Smolińska-Theiss B. (2014). *Korczakowskie narracje pedagogiczne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Śnieżyński M. (2005). *Sztuka dialogu. Teoretyczne założenia a szkolna rzeczywistość*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Theiss W. (2012). *Dziecko to człowiek. Pedagogiczne dziedzictwo Janusza Korczaka*, „Pedagogika Społeczna”, nr 4, s. 4–11.
- Theiss W. (1992). *Postowie*, [w:] J. Korczak (red.), *Jak kochać dziecko*, Warszawa: Agencja Wydawnicza Jacek Santorski.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Kinga Dziewiątkowska-Kozłowska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: kinga_dziewiatkowska@wp.pl